

Waldemar Chrostowski

"Israel in the Book of Kings. The past as a project of social identity", James Richard Linville, Sheffield 1998 :
[recenzja]

Collectanea Theologica 71/1, 220-223

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Research” będzie się ukazywał systematycznie oraz trafi do wszystkich znaczących bibliotek teologicznych na świecie.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

James Richard LINVILLE, *Israel in the Book of Kings. The Past as a Project of Social Identity*, Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 272, Sheffield Academic Press 1998, ss. 331.

Aż do naszych czasów Biblia była powszechnie traktowana jako historycznie wierny obraz tego, co opisuje, i co się rzeczywiście wydarzyło. Przyjęty przez chrześcijan za Septuagintą podział na księgi historyczne, dydaktyczne i prorockie nasuwał kategoryzację według podstawowych gatunków literackich, sugerującą, że najwięcej wiarygodnych informacji o przeszłości biblijnego Izraela znajdujemy w księgach historycznych. Rzadko nawiązywano do starszego niż w Biblii Greckiej uporządkowania Biblii Hebrajskiej w zbiór Tory, Proroków i Pism, w którym wzgląd na historyczną wiarygodność tekstów biblijnych nie jest tak widoczny. W XIX i XX w. nasiliły się badania historyczne, archeologiczne, epigraficzne, a także rozmaite odmiany literackiej i socjologicznej analizy tekstu biblijnego, które postawiły pod znakiem zapytania pewność w poleganiu na szczegółach, które on zawiera. Z czasem pod znakiem zapytania stanął ogólny obraz przeszłości biblijnego Izraela tak, jak znamy go z Pisma Świętego. Zakwestionowano utarte przez wieki spojrzenie na tak węzłowe etapy, jak okres patriarchów, wyjście Izraelitów z Egiptu, przejście przez pustynię, początki zamieszkiwania w Kanaanie, okres zjednoczonej i podzielonej monarchii, wygnanie babilońskie i równoległa sytuacja w ówczesnej Judzie, okres perski, hellenistyczny i rzymski – czyli właściwie wszystko. Charakter i zakres nagromadzonych wątpliwości znalazł wyraz w pytaniu, które postawił J.M. Miller: „Czy możliwe jest poznawanie historii Izraela bez polegania na Biblii Hebrajskiej?” Aczkolwiek odpowiedź brzmiała „nie”, stało się jasne, że jej wykorzystywanie musi odejść od dotychczasowych schematów i nie tylko poza nie wyjść, lecz i pilnie szukać nowych rozwiązań metodologicznych i hermeneutycznych.

Wśród tzw. historycznych ksiąg ST Pierwsza i Druga Księga Królewska są traktowane jako jedno z najbardziej wiarygodnych źródeł informacji o czasach, o których opowiadają. Na ich podstawie z dużą dokładnością śledzi się historię przedwygnaniowego Izraela, zestawiając ją z różnymi znaleziskami epigraficznymi i archeologicznymi. Powszechnie przyjmowano, że obie księgi wiernie odtwarzają dzieje Izraela. Informują, że do schyłku rządów Salomona stanowił on jedność religijną i polityczną, która uległa zachwianiu i rozpadowi po śmierci króla, a potem ów rozdział stopniowo coraz bardziej się powiększał. To, że chodziło o jeden na-

ród, który już w drugiej połowie II tysiąclecia przed Chr. miał świadomość własnej odrębności od innych ludów i narodów, było dla wszystkich oczywiste. Ponieważ Pierwsza i Druga Księga Królewska jest dziełem Izraela, przyjmowano jako pewnik, iż także dzięki nim doskonale znamy jego tożsamość i losy. Ten obraz uległ zachwianiu w latach 40. XX w. i później w rezultacie wnikliwych badań nad deuteronomicznym dziełem historycznym. Ostatnie dekady postępu biblistyki starotestamentalnej przyniosły jeszcze większe wstrząsy. W latach 90. G.N. Knoppers (ale nie tylko on) w dwutomowym dziele *Two Nations under God* postawił tezę o dwóch narodach „pod rządami Boga”. Tradycyjne przekonanie o jednym Izraelu zostało więc zakwestionowane. Okazało się, że używanie nazwy „Izrael” natrafia na trudności, których przez stulecia nie brano w ogóle pod uwagę.

Właśnie ta problematyka stanowi punkt wyjścia i przedmiot dociekań, które podjął James Richard Linville. Podstawą stały się przede wszystkim obie Księgi Królewskie. Ich analiza historyczna jest obecnie ułatwiona dzięki badaniom, których wyniki zostały wyłożone w innych dziełach, wśród których wyróżniają się prace napisane przez J. Van Setersa (*In Search of History: Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History*, 1983), B. Halperna (*The First Historians: The Hebrew Bible and History*, 1988), E.T. Mullena (*Narrative History and Ethnic Boundaries: The Deuteronomistic History and the Creation of Israel National Identity*, 1993) oraz innych, a także monografia H.G.M. Williamsona poświęcona analogicznym kwestiom dotyczącym kronikarskiego dzieła historycznego (*Israel in the Books of Chronicles*, 1977). Jedno z podstawowych założeń metodologicznych tych publikacji stanowi przekonanie, że powstawanie dzieł literackich odzwierciedlających dziedzictwo społeczności ludzkich jest logicznym przedłużeniem „języka przypisywania” tworzonemu obrazowi określonych pojęć, koncepcji i potrzeb, jakie podzielają ci, którzy ów obraz tworzą. W dziele historycznym znajduje zatem odzwierciedlenie „obiektywny” stan rzeczywistości oraz „subiektywne” uwarunkowania i potrzeby jego autorów.

Książka *Israel in the Book of Kings* składa się z trzech części, poprzedzonych przedmową (s. 9–10) oraz wykazem skrótów (s. 11–13) i podzielonych na rozdziały. Część pierwsza (s. 15–111) nosi tytuł *Księgi Królewskie a badania historyczne*. Autor wskazuje na ograniczenia i niedostatki dotychczasowych badań nad obydwoma „historycznymi” księgami Biblii Hebrajskiej, po czym wykazuje niezbędność nowego podejścia. Musi ono uwzględniać zarówno nowe spojrzenie na charakter deuteronomicznego dzieła historycznego, jak też na okoliczności jego powstania. Dotychczasowa wizja „wygnania babilońskiego” jako kontekstu, w którym te księgi powstały, nie wystarcza do ich datowania i zrozumienia. Pod koniec tej części J.R. Linville przedstawia własne spojrzenie na Pierwszą i Drugą Księgę Królewską jako „historię”. Utrzymuje, że zawarta w nich „historia narra-

cyjna” stanowi w znacznej mierze wyraz późniejszej niż sugerują to opisywane czasy tożsamości Izraelitów. Przychyla się do poglądu, że należy ją datować na okres perski, zaś jej rodzaj literacki widzi jako „historię w służbie dziedzictwa kulturowego” (s. 72).

Część druga (s. 112–224) nosi tytuł *Imperium i entropia*. Sam tytuł jest bardzo wymowny. Jeśli bowiem traktować entropię jako miarę nieokreślności, chaotyczności i stopnia nieuporządkowania, zatem czasy monarchii izraelskiej jawią się w perspektywie odmiennej od tradycyjnego schematu zachwianej, ale jednak jedności. W czterech kolejnych rozdziałach J.R. Linville kieruje się chronologią: najpierw okres zjednoczonej monarchii, następnie jej podział, okres podzielonej monarchii oraz czas istnienia Królestwa Judy. Przedstawiając klęskę Królestwa Izraela i upadek Samarii, nie zajmuje się losem Izraelitów deportowanych przez Asyryczyków. Dwie sprawy w jego refleksji zasługują na szczególniejszą uwagę. Po pierwsze, warte głębokiego zastanowienia jest spojrzenie na okres zjednoczonej monarchii rozpatrywany w perspektywie rozdwojenia, jakie zawsze w niej istniało. Główne źródła do poznania tego odcinka dziejów to Pierwsza i Druga Księga Samuela, lecz i w obydwu Księgach Królewskich też pojawiają się zdania wartościujące rządy Dawida i Salomona. Po drugie, okres istnienia Królestwa Judy wzmocnił wzajemne animozje i otwartą konfrontację. Sposób podejścia do podjętej problematyki znalazł wyraz w tytule *Odrzucenie Izraela i fałszywi synowie Jakuba*. Na początku oraz na końcu istnienia monarchii, jak i przez cały czas jej trwania, dochodziły do głosu napięcia, w których jest widoczna zasadnicza biegunowość dwóch „alternatywnych” Izraeli. Trzeba przyznać, że to spojrzenie – przeczuwane bądź nawet sugerowane wcześniej przez niektórych uczonych – wnosi sporo do nowej oceny rozmaitych konfliktów i napięć, które z wielką siłą uzewnętrzniły się na wygnaniu babilońskim, a potem po powrocie z wygnania.

Część trzecia (s. 225–301), opatrzona tytułem *Upadek i wieczność*, zajmuje się następstwami definitywnej klęski monarchii judzkiej. Wielkie znaczenie odegrała rozpaczliwa reforma dokonana przez Jozjasza, która miała zabezpieczyć władcę i naród przed zbliżającą się katastrofą. A chociaż nie udało się uniknąć klęski politycznej, właśnie ta reforma przygotowała naród na przetrwanie zagłady. Istotną sprawą jest recepcja i sposób przedstawiania wygnania. W omawianej książce jedno i drugie zostało ukazane przez pryzmat sąsiedztwa Egiptu. W opisywaniu wygnania, które miało miejsce w VI w. przed Chr., niemal cały nacisk kładzie się zawsze na Babilonię. Tymczasem autor zwraca uwagę, że trzeba uznać i należyście dowartościować tradycyjne więzi Izraelitów z Egiptem, które doszły do głosu również i w tym kontekście. Gdy zabrakło świątyni ziemskiej, położono nacisk na świątynię wiekiusta, niebieską. To przesunięcie akcentów jest też ściśle związane z problematyką tożsamości i losów Izraela.

Książka ma wiele zalet. Na wysoką ocenę zasługuje umiejętność syntetycznego i klarownego ujmowania trudnych zagadnień. Autor dobrze zna dorobek współczesnej egzegezy i historii ST oraz ma łatwość jego kojarzenia, przedstawiania i oceniania. Nawiązując do najnowszych trendów, proponuje nowe widzenie kwestii, co do których nadal panują utarte przez wieki przekonania. Nowością jest nacisk na długotrwałe rozdwojenie Izraela, mające dawną genezę, sięgającą okresu przed politycznym i religijnym podziałem monarchii, który dokonał się ok. 930 r. przed Chr. Jednak J.R. Linville nie wyolbrzymia tego rozdwojenia. Widzi je jako (w znacznym stopniu) zrozumiałe i usprawiedliwione zróżnicowanie oraz skutek wewnętrznych napięć i rywalizacji. W konkluzji autor napisał, że Księgi Królewskie „potwierdzają, że mimo wzajemnej rywalizacji Izrael i Juda były w ciągu dziejów zjednoczone” (s. 301). Paradoks polegał na tym, że wbrew różnym konfliktom ani Izrael ani Juda nie mogły przetrwać i obejść się bez siebie. Monografia, napisana piękną angielszczyzną oraz zaopatrzona w solidną bibliografię, a także w indeks miejsc biblijnych i indeks autorów, stanowi interesujący i ważny przyczynek do nowego odczytywania deuteronomicznego dzieła historycznego, a zarazem do nowego ujmowania historii biblijnego Izraela.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Stanley E. PORTER (red.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C – A.D 400*, Brill, Leiden – New York – Köln 1997, ss. 901.

W ostatnich dziesięcioleciach, można zaobserwować swoisty renesans w badaniach nad retoryką. Ukazują się liczne prace, prezentujące nowe spojrzenie na rozwój retoryki od starożytności aż po czasy współczesne. Wśród najnowszych publikacji na szczególną uwagę zasługuje *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C – A.D. 400*, praca zbiorowa pod redakcją Stanleya E. Portera. Pojawienie się tego niezwykle obszernego tomu (901 s.) w ofercie prestiżowego holenderskiego wydawnictwa Brill odbiło się szerokim echem w środowisku badaczy retoryki na całym świecie. Jest to bowiem pierwsza tej objętości i tego typu publikacja na świecie, stanowiąca próbę pełnego, syntetycznego przedstawienia problematyki z zakresu retoryki hellenistycznej. Co więcej, zawiera ona osobną część (ponad 330 s.) poświęconą retoryce w Nowym Testamencie i apokryfach.

Wśród autorów, którzy tę pozycję współtworzyli, znajdują się najlepsi na świecie znawcy i badacze retoryki; wystarczy tylko wymienić George’a Kennedy’ego, Malcolma Heatha, Dirka Schenkevelda czy Stanleya E. Portera. Bardzo szerokie,